

Аляксандр Сімакоў: Нататка Мікалая Грынкевіча “Пра школу” і тэксты, што яе дапаўняюць

Aliaksandr Simakou / Аляксандр Сімакоў, Independent researcher (Belarus)

e-mail: baicri@tut.by; <https://orcid.org/0000-0002-8437-4653>

Анатацыя. Грынкевічаўскі даследчы і перакладчыцкі праект “Пра школу” (актыўная фаза ў 2014-2019 гг.) упершыню прадстаўляе корпус тэкстаў, які раскрывае неадназначную ролю клірыка Мікалая Грынкевіча. Відавочнымі прычынамі “змянення пазіцыі” гэтага псаломшчыка, пазней члена Аляскінскага духоўнага праўлення ў адносінах да праблем царкоўнай школы былі прытрымліванне руцінных правілаў і працэдур, службовае падпарадкаванне і імкненне захаваць становішча. Звальненне протаіерэя мы звязваем з апублікаваннем рэвалюцыянерамі яго крытычнай нататкі.

Ключавыя словы: праваслаўная багаслоўская адукацыя, царкоўная школа ў Сан-Францыска, канфлікты, этычны падыход

У дадзеным артыкуле мы спрабуем надаць навукова-практычнае значэнне праблеме сведчання псаломшчыка Мікалая Грынкевіча аб розных недахопах у функцыянаванні царкоўнай школы ў Сан-Францыска і меркаванай сувязі паміж дакументам, што намі вывучаецца, і звальненнем протаіерэя Грынкевіча з пасады настояцеля сабора. У гэтым артыкуле (гл. рускамоўную версію, якая адрозніваецца кампануючай і меншай дэталізацыяй каментарыяў: Simakov, 2021) мы ўпершыню сабралі для публікацыі разам матэрыялы, якія складаюць корпус тэкстаў (даюцца ніжэй з нумарацыяй як “часткі” курсавам) нашага Грынкевічаўскага даследчага і перакладчыцкага праекта “Пра школу”. Пераклады і версіі транслітарацыі змяшчаліся ў электронным бюлетэні “Веснік БІТ”. На польскую пераведзены ч. 1-6 і 9.

З 1888 па 1892 г. клірык родам з Рагачоўскага павета штодзённа вучыў хлопчыкаў, што прыехалі з Аляскі і Расіі, і некалькіх, што былі з асноўнай часткі ЗША, у царкоўнай школе (багаслоўскім вучылішчы: Simakou, 2021a) у Сан-Францыска. Вучнямі і настаўнікамі школы былі індзейцы, эскімосы, алеуты, крэолы, украінцы, рускія, былі прадстаўлены, паводле вядомых продкаў, як мінімум адной асобай сербы, англічане, амерыканцы, яўрэі, грэкі, немцы, ірландцы, бураты і іншыя. Асобную катэгорыю складаюць “блізкія да школы” – сваякі, клір на кафедры, урачы, прыхаджане з актыўнай пазіцыяй. З пункту гледжання прыцягнення цікавасці да

гісторыі царкоўнай школы, акрамя Беларусі, асаблівае значэнне мае роля прадстаўнікоў трох сучасных краін – не толькі Расіі і Украіны, але і Польшчы. Апошняя выступае нават як лідар: умоўная назва, якая аб'ядноўвае асоб, сабраных новапрызначаным архірэем, які базіраваўся ў Холмскай духоўнай семінарыі, для ўзмацнення епархіі ў Амерыцы, – Холмская група (Simakoy, 2017). Супольнасць для пераезду ў Сан-Францыска ўключыла ў першую чаргу ўраджэнцаў і жыхароў Холма, Люблінскай губерні і Варшавы, а таксама некалькіх жыхароў іншых губерняў і сталіцы, вострава Афон (Simakov, 2020).

У верасні 1895 г. Грынкевіч зацверджаны настояцелем сабора, узведзены ў сан протаіерэя і пачаў выкладаць “ад 3 да 5 урокаў у тыдзень” Закон Божы ў суботняй школе прападобнага Сергія Раданежскага (Formulârnyj spisok, 1907), якая кампенсавала хаця б часткова страту духоўнай школы для падрыхтоўкі клірыкаў. Такім чынам, прабыў на гэтых перспектыўных пазіцыях дзіўна кароткі час каля аднаго навучальнага і клерыкальнага года 1895 / 96. Пра ад'езд а. Грынкевіча, які чакаўся на тым жа тыдні, пісала ў кароткім паведамленні газета “Сан-Францыска кронікл” 11.10.1896 г. (29.09 ст. ст.), у якім адзначалася “вернасць, з якой ён адміністраваў справы царквы пад кіраўніцтвам епіскапа Мікалая” (Зіёрава), за што “congregation” паднесла яму залаты крыж як “развітальны падарунак”. “Зацверджаны ў ступені кандыдата багаслоўя 1896 чэрвеня 8. Звольнены ад службы ў Алеуцкай епархіі 1896 жніўня 1. Пастановай Св. Сінода прызначаны наглядчыкам Арэнбургскага ДВ 1896 лістапада 22”.

Гісторыя жыцця Грынкевіча, у якой цэнтральнае месца займае напісанне і далейшае бытаванне нататкі “Пра школу” як рукапісу і публікацыі, можа быць павучальнай для святароў і іншых катэгорый спецыялістаў і грамадзян. Прычыны напісання нататкі не зусім ясныя, але, магчыма, Грынкевічам кіравалі маральны максімалізм маладога чалавека і свайго роду пратэставы настрой, пра што ён пазней пашкадаваў. Такім чынам, мы не ставім пытанне пра тое, якія фактары, што заахвоцілі яго напісаць нататку, былі вырашальнымі. Для гэтага няма дастатковай доказнай базы. У некаторай ступені магчымае да пастаноўкі пытанне, наколькі адказна Грынкевіч паставіўся да гэтага кроку, які, як мы мяркуем, шмат у чым вызначыў далейшы ход яго службы і перамяшчэнняў. Можна ўпэўнена здагадацца, што мог прысутнічаць зямляцкі кампанент: сімпатыя да доктара Руселя, публікатара нататкі, як земляка магла быць фактарам.

З мноства момантаў, прапрацаваных у нашай манаграфіі аб царкоўнай школе, з прааналізаваных фактаў біяграфіі Грынкевіча (першым асобным артыкулам пра яго быў: Simakoy, 2009; у гэтай жа серыі кніг з'явіліся яшчэ дзве публікацыі: Simakoy, 2012; Simakoy, 2014) мы вылучылі некаторыя, якія ўяўляюцца нам піянерскімі ва ўсведамленні феномену “Пра школу”, які павінен прыцягваць увагу ў сувязі з

глабальнай ацэнкай этнічнага стэрэатыпу беларусаў. Напрыклад, мы шукалі прамыя і ўскосныя сувязі клірыка і яго незвычайнай гісторыі з вядомымі пісьменнікамі. Мы трактуем гэта як “дзіўныя прыгоды”, вартыя пяра М. Твэна, Л. Талстога, М. Ляскова, М. Памялоўскага. З пісьменнікаў, па розных крытэрыях – праз агульных знаёмых, не дакладныя, але супадзенні ў месцазнаходжанні, розныя акалічнасці, дух і пафас яго жыцця і дзейнасці, – да Грынкевіча найбольш блізкія таксама М. Булгакаў, Э. Р. Бэраўз, Ж. Верн, Э. Л. Войніч, У. Дзюба, У. Караленка, У. Караткевіч, У. Крastoўскі, Дж. Лондан, Махтумкулі, П. Мельнікаў-Пячэрскі, Г. Струнская, С. Сцяпняк-Краўчынскі, Г. Сянкевіч, М. Чарнышэўскі, А. Чэхаў, В. Шаламаў.

Нататка “Пра школу”, якая публікуецца прынамсі ў трох выданнях (у 1895 г., двойчы ў 1902 г.: Grinkevič, 1895, Grinkevič, 1902a, Grinkevič, 1902b), мае своеасаблівую “прадмову” самога доктара Руселя (да 1877 г. гэты беларус меў прозвішча Судзілоўскі) у яго брашуры. Выдавец кнігі Я. Я. Лазарава – М. К. Элпідзін – змясціў яго як дакумент № 1 у “Дадатках” з заўвагай, што папярэднічала: “Нататка, якая была паведамленая д-ру Руселю Грынкевічам, былым студэнтам Духоўнай Акадэміі, пасланым у Амерыку ў якасці псаломшчыка”. У самым канцы ўласна тэксту Лазарава, на тым жа развароце, згадваліся К. П. Пабеданосцаў з яго вядомай роллю ў гісторыі Расіі і Талстой, што ўжо быў адлучаны ад царквы. Русель спрабаваў выдаць значную па аб’ёме кнігу пра РПЦ і супрацьстаянне часткі сан-францыскай праваслаўнай абшчыны і епіскапа Уладзіміра (Сакалоўскага) з яго прыбліжанымі яшчэ да развязкі канфлікту з выездам архірэя з паніжэннем у Варонеж, але рэвалюцыйныя выдаўцы па не зусім зразумелай прычыне адкладвалі яе выданне: не англамоўная кніга, 47-старонкавая рускамоўная брашура з’явілася ў Лондане ў друкарні Фонду Вольнай рускай прэсы толькі ў 1895 г., калі аўтар ужо быў жыхаром Гавайскай рэспублікі.

1. Мікалай Грынкевіч. Пра школу

Наколькі поўны яе склад пры публікацыі, можна было б меркаваць па яе арыгінале, знаходжанне якога ў фондзе Руселя ў ДАРФ мы, аднак, пацвердзіць не можам. З усіх частак нашага перакладчыцкага праекта гэтая частка перакладзеная на найбольшую колькасць моў (адна з некалькіх атрыманых з розных краін версій англійскага перакладу: І. Варабей, Таронта (Grinkevich, 2014)). Верагодна, гэтую нататку меў на ўвазе нехта Г. Б. Байданоўскі (гл. ч. 8), які гаварыў пра змену пазіцыі Грынкевіча. Пры публікацыі “Пра школу” ў зборніку “З жыцця духавенства” (“Бібліятэка «Жизни»”, № 4, складальнік зборніка – сакратар Леніна У. Д. Бонч-Бруевіч) заглавак быў зняты. Першапачатковае “Жыццё праасвяшчэннага Уладзіміра...” ў ім даецца ў скарачэнні і з’яўляецца часткамі II (“Апосталы праваслаўнага язычніцтва ў

Паўночнай Амерыцы” – гістарычны экскурс) і III (у якой – уласна канфлікт з удзелам епіскапа Уладзіміра) раздзела “Дзейнасць праваслаўнага духавенства за граніцай”. За “Жыццём...” ідзе маленькі заключны раздзел “Духоўнае вызваленне духоўнага саслоўя”. У брашуры 1895 г. расказ пра епіскапа і яго паводзіны пачынаецца з раздзела IV, прычым нататка Грынкевіча змяшчаецца ў яго пачатку практычна як першы дакумент, дакумент абвінавачвання.

“У школе 23 хлопчыкі. Яны падзелены на 3 класы. Класныя пакоі служаць разам з тым і заняткавымі. Пакая для рэкрэацыйных гадзін няма ніякага. Усе класныя пакоі (спальня таксама) знаходзяцца ў сутарэнным паверху. Дзве з іх так слаба асветлены, што пасярэдзіне іх ужо нельга разабраць друкаванай кнігі. Вентыляцыі ніякай. Сырасць і смурод. Другі клас і сталовая змяшчаюцца ў адным і тым жа пакоі.

Васьмігадовыя хлопчыкі падлягаюць тым жа правілам і вядуць той жа лад жыцця, як і 15-гадовыя. Колькасць заняткаў іх такая: класных заняткаў з настаўнікамі 3 ½ гадзіны (ад 1 ½ да 5 папаўдні; падрыхтоўка ўрокаў 3 гадзіны (8-11 раніцы); спевы 2 гадзіны (11-12 раніцы і 5-6 вечара); царкоўная служба 2 гадзіны (6 ½ – 7 ½ раніцы) [толькі наш перакладчык на галандскую мову С. Марэль заўважыў памылку ў гэтым месцы статыстыкі заняткаў – “(6 ½ – 7 ½ раніцы)”: царкоўная служба, у адпаведнасці з пададзеным часам, – адна, а не дзве гадзіны (электроннае паведамленне С. Марэля ад 19.05.2014): яго пераклад ч. 1: Grinkevitsj, 2014]. Па суботах і святах працяглася служба да 6 гадзін у дзень. Па суботах і святах працяглася служба да 6 гадзін у дзень. Прымушаюць дзяцей насіць даўгія валасы, чаму вошы развяліся моцна...

Епіскап прысвоіў сабе грошы хлопчыкаў, якія прыехалі з ім сюды. Ім усім (12 чалавек) былі выдадзены падарожныя, і ад падарожных у кожнага засталася не менш чым па 200 долараў. Некалькі чалавек з хлопчыкаў, што прыехалі, ужо сплаўлены ў Аляску, і ніводнаму з іх не далі грошай, нават каб купіць сабе якую-небудзь вопратку, нягледзячы на больш чым відавочныя патрэбы” (Russel', 1895, с. 15-16).

2. Доктар Русель пра Мікалая Грынкевіча

“Я мог некалькі недаверліва ставіцца да скаргаў служацых і свяшчэннаслужыцеляў, думаючы, што “крумкач крумкачу вока не выдзеўбе” і што, можа, у гэтых скаргах ёсць доля перабольшання, але я не мог заставацца абыхаковым да скаргаў безабаронных дзяцей, над якімі новы епіскап праяўляў сваю архіепіскапскую ўладу. Да мяне, між іншым, часта заходзіў нейкі Грынкевіч, які скончыў духоўную акадэмію [недакладнасць Руселя: не скончыў апошні год поўнага курса навучання, бо ад'езд групы адбыўся да яго заканчэння] і быў насланы ў Амерыку, у якасці

псаломшчыка, у пакаранне за нецвярозыя паводзіны [тут – адзінае вядомае нам сведчанне пра яго злоўжыванне спіртнымі напіткамі]. Ён расказваў пра школьныя парадкі абуральныя рэчы, і яго словы цалкам пацвярджалі скаргі няшчасных хлопчыкаў. Я напасіў яго выкласці пісьмова тое, што ён расказваў пра школьныя беспарадкі. Грынкевіч не адмовіў мне ў выкананні маёй просьбы [у арыгінале: "не отказал мне в исполнении моей просьбе"; у варыянце тэксту для мэт перакладу зменена, у адпаведнасці з агульнапрынятай граматыкай] і напісаў ніжэйпададзеную нататку, якую я прыводжу даслоўна, бо яна вельмі добра характарызуе парадкі, заведзеныя Уладзімірам” (Russel', 1895, с. 15).

3. Мікалай Русель. Дэанталогія ў Алеуцкай і Аляскінскай епархіі

Наступны фрагмент, які ідзе перад “уводзінамі” Руселя (гл. ч. 2), і ўласна нататка ўзаемна пацвярджаюць паведамленыя факты.

“Мне, як урачу, г.зн. чалавеку, да якога, знайшоўшы зручную прычыну, можна было звяртацца падначаленым епіскапа, не выклікаючы яго падозрэнняў, – прыйшлося, так бы мовіць, з першых рук пазнаёміцца з адмоўнымі бакамі яго характару. А наколькі беспрычинныя ганенні станавіліся агульнымі, закранаючы ўсіх асоб, што так ці інакш сутыкальныя з епіскапам і наклікалі на сябе яго незадаволенасць, г.зн. служачых, падначаленых, вучняў школы і г.д., то не праходзіла дня, каб хто-небудзь з іх не з’явіўся да мяне з горкімі нараканнямі на "новыя парадкі" і на незаслужаныя крыўды, што наносзяцца новым епіскапам. Служачыя скардзіліся на тое, што ім няма на што жыць, бо Уладзімір без усякага на тое права і падставы зменшыў іх жалаванне напалову і на дзве траціны, скардзіліся на бессэнсоўныя прычэпкі, адзінай мэтай якіх было ператварыць службу ў нейкую катаргу!.. Выхаванцы скардзіліся на гнілую і недастатковую ежу, на цеснату і нязручнасці ў сырым сутарэнным паверсе, на тое, што іх заядаюць вошы, што іх замыкаюць на цэлыя ночы ў карцар, дзе іх грызуць пацукі, на тое, што ім з раніцы да вечара не даюць спакою, стамляючы службамі і ўрокамі. Справядлівасць іх скаргаў пацвярджалі іх змарнелыя, бледныя, залатушыныя твары, абадраныя і брудныя касцюмы” (Russel', 1895, с. 14-15).

4. Дзям’ян Саўчанка. Ліст Аляскінскаму духоўнаму праўленню ад 17 (29) кастрычніка 1890 г.

Адным з вучняў Грынкевіча, які выкладаў геаграфію (гэты прадмет – прынамсі пэўны час пасля пачатку заняткаў у верасні 1888 г.), быў Мікалай Саўчанка з

Кадзьяка на аднайменным востраве (акруга Аляска). Ён нарадзіўся 9.10.1877 г., ахрышчаны 16.10.1877 г. святаром Пятром Кашаваравым з псаломшчыкам М. П. Кашаваравым; хросныя: тлінкіт Сергій Кукс і Ірына Якушава. Сын беларуса Восіпа Саўчанкі, якога дакументы Расійска-амерыканскай кампаніі выводзяць з Краснага Смаленскай губерні, – Дзям’ян – называе яго сваім сынам. Меў тлінкітаў сярод продкаў прынамсі па лініі маці, якая з’яўлялася выхаванкай або, паводле дакумента пра хрышчэнне Мікалая, прыёмнай дачкой Дзям’яна і адначасова пляменніцай яго жонкі-тлінкіткі Марыі Саўчанка. Прынамсі адзін дакумент ідэнтыфікуе маці Мікалая, маладую і ў момант смерці (6.03.1887, ад рожы) жанчыну, з ужываннем таго жа прозвішча – Агрыпіна Саўчанка (у іншых дакументах таксама называецца Аграфенай).

Двухмоўная першапублікацыя двух лістоў Д. Саўчанкі адбылася ў 2018 г. у “Краязнаўчай газеце”. Тэкст першага ў цяперашнім выглядзе адаптаваны да сучаснага правапісу, не перадае лексічную архаіку, характар пунктуацыі, тэхнічныя збоі, пабудову абзацаў арыгінала. Па-руску абодва лісты перададзены максімальна блізка да арыгіналаў (толькі без выкарыстання літар дарэформеннага алфавіту) (Simakov, 2019).

“Кадзьяк,

кастрычніка 17 / 29 – 90. У Рускую эклезіястычную кансісторыю Аляскі, Сан-Францыска. Я, ніжэйпадпісаны, прашу вышэйзгаданае Духоўнае праўленне вызваліць на час ад яго высакароднага вучэння сына майго Мікалая Саўчанку на спатканне да яго бацькоў пры першым магчымым зручным выпадку, што будзе адбывацца, у Кадзьяк, Аляску. За што буду вельмі ўдзячны і ў чаканні [воожидание], што сын мой Мік. Саўчанка задаволіць гэтае Духоўнае праўленне і больш епіскапа Уладзіміра Алеуцкага і Аляскінскага сваёй руплівасцю і любоўю да навукі яго ў будучы час. Пры гэтым з блаславеннем ад Яго Высокапраасвяшчэнства надзеі да задавальнення майго жадання застаюся ваш верны раб Дземіян Саўчанка” (Simakoy, 2018a; у газеце надрукавана без дня па новым стылі).

5. Дзям’ян Саўчанка. Ліст Аляскінскаму духоўнаму праўленню ад 26 лістапада 1891 г.

У адрозненні ад першага, гэты ліст напісаны рукой малапісьменнага чалавека, што толькі часткова адлюстравана намі пры перакладзе з рускай мовы. Лёс бацькі і сына пасля гэтага ліста невядомы. Але прычыну жадання ўбачыць сына дома можна шукаць не толькі ў стане здароўя Дзям’яна, але і ў абстаноўцы ў школе, якая не магла не стаць вядомай аляскінцам – у не меншай ступені, чым чытачам газет у Сан-Францыска.

“Кадзьяк, лістапад 26, 1891, у Рускую эклезіястычную кансісторыю Аляскі, Сан-Францыска. Я, ніжэйпадпісаны, прашу згадаць маё Духоўнае праўленне вызваліць на час майго сына Мікалая ад занятку яго ўдзячнага вучэння на спатканне пры першым выпадку, што будзе адбывацца, у Кадзьяк. Калі ж ён пажадае назад зваротна, то я магу яго адправіць на сваю аснову. Зрабіце Божую ласку, праасвяшчэннейшы Уладыка. Я маю задавальненне ўбачыць майго сына Мікалая. Мы цяпер хварэем, бог ведае, што будзе. Дзімяян Саўчанікаў” (Simakой, 2018a; таксама ў: Simakой, 2018d). Арфаграфія і пунктуацыя выпраўлены, пераважна ў адпаведнасці з сучаснымі правіламі; падзел на сказы аптымізаваны; абзацы, асабліва няпэўныя тут, не вылучаны. У аляскінскай рускай мове гэтага дакумента мы можам заўважыць падабенства да беларускага “акання” і “якання”.

6. Мікалай Саўчанка ў сан-францыскіх газетах 12 чэрвеня 1891 г.

Паводле наяўных звестак, Мікалай Саўчанка быў адзіным з вучняў школы, хто спрабаваў даць фізічны адпор гвалту (адказаць гвалтам на гвалт), абараняючы сваю годнасць, і хто пацярпеў ад педагогаў – наглядчыка школы Яўфімія Алексіна, звязанага паходжаннем і смерцю з Украінай, і яго памочніка Паўла Лігды, які нарадзіўся масквічом і немцам па маці, – асабліва моцна.

“Нікалас Саўчынікаф расказаў пра бойку, якую ён меў незадоўга перад тым з Алексіным. Ён сказаў, што толькі "наглядзеў" на Алексіна, калі той стукнуў яму далонню па твары. Гэта раззлавала хлопца, і ён паспрабаваў стукнуць наглядчыка бутэлькай, але быў збіты з ног ударам сціснутага кулака Алексіна. Нікалас правёў два дні ў цямніцы, жывучы на хлебе і вадзе, за свае неадпаведныя паводзіны” (A church scandal, 1891).

“Адзін з хлопчыкаў, па імені Нікалас Саўчынікаф, якому трынаццаць гадоў, і сірата, які быў прывезены сюды з Аляскі тры гады таму [на параходзе "Берта" 27.08.1888 г. епіскапам у ліку 6 хлопчыкаў – "індзейцаў" (3) і "алеутаў"], заявіў, што Лігда груба напаў на яго і, схопіўшы з падлогі, затрымаў яго высока над сваёй галавой і потым шпурнуў яго на падлогу. Гэта быў толькі адзін прыклад шматлікіх нападаў такой жа прыроды” (Boys treated like slaves, 1891).

7. Айцец Мікалай Грынкевіч сведчыць пра царкоўную школу і яе наглядчыка Яўфімія Алексіна ў судзе

Гэта прыведзеная цалкам нататка з газеты “Сан-Францыска кронікл” – справаздача з судовага пасяджэння. Пераблытанае імя Мікалая Грынкевіча – ён названы Полам (Паўлам). Магчымая блытаніна з імёнамі і прозвішчам можа працягвацца і ў выпадку з хлопчыкам-завадатарам, які тут называецца Полам Каркарані. У газетах Сан-Францыска сустракаюцца і іншыя мудрагелістыя варыянты, якія аб’ядноўваюць элементы, характэрныя рускім, англа-ірландскім, нямецкім і італьянскім прозвішчам, у т.л. і ў прамым супастаўленні іх, г.зн. паказанні гэтых хлопчыкаў – “James Corcoran” і “Kokaranier” – узаемна пацвярджаюць адно аднаго ў адносінах да кепскага абыходжання, пабояў (The Alexine trial, 1891). Прозвішчы гучаць падобна, але гэта можа быць і адзін хлопчык, які памылкова названы двума рознымі імёнамі. У Alexine’s pupils, 1891 з’яўляецца паўкроўка “Пол Какараманін” (Paul Kakoramanin). Зусім анекдатычна выглядае варыябельнасць антрапаніміі і ідэнтыфікацыі ў артыкуле, у якім школа іранічна абазначаецца як ““educational” department” царквы (Alexine’s foul dungeon, 1891). Тут у выступленнях прадстаўнікоў абвінавачання і абароны Пол называецца спачатку (пракурорам Шэлам) больш-менш традыцыйна “Kokaranin” – як хлопчык, сын рускага і эскімоскі, які прыехаў два гады таму з Мікалаем Бяльковым (Bellkoff). Але ў пераказе слоў адваката (Эймса) гэтая пара – ужо “Corcoran” і “Bellknob”. Затым абвінавачанне з дапамогай журналістаў зноў паўтарае свой “spelling”. Прадстаўнік адказчыка заўважае, што ёсць яшчэ нейкі “Джон Доў”. Але з боку істца пацвярджаецца, што экзэмпліфікант “John Doe” адпавядае Какараніну. Імя “Джэймс” пры гэтым не гучыць, але ў абедзвюх публікацыях, з якіх мы ўжо цытавалі (гл. ч. 6), у пераліку хлопчыкаў ёсць Джэймс Коркаран 13 гадоў, сын ірландца і крэолкі, і Пол Какаранін 10 гадоў. Калі гэта два хлопчыкі, то пра прозвішчы іх можна сказаць, што гэта могуць быць варыянты, магчыма, у выніку памылкі, аднаго і таго ж прозвішча.

Сцвярджэнне, што ўмовы ў царкоўнай школе і агульная абстаноўка ў праваслаўнай абшчыне ў Сан-Францыска былі значна лепш, чым у Пакроўскай царкве і ў цэлым у родным для сведкі Рэпкаўскім прыходзе Магілёўскай епархіі, у Гомельскім духоўным вучылішчы, у Магілёўскай духоўнай семінарыі і ў Санкт-Пецярбургскай духоўнай акадэміі з іх дамавымі цэрквамі, якія многія гады назіраў Грынкевіч, павінна заахвочваць даследчыкаў крытычна параўнаць адпаведныя прыходы і ўстановы.

“Айцец Пол Грынковіч [Greencovitch; адно з многіх скажэнняў асноўнай і найбольш частай у мясцовых газетах і даведніках формы “Greenkevitch”, якую магла “рэкамендаваць” да ўжывання сама сям’я Грынкевічаў], яшчэ адзін з прадстаўнікоў грэка-рускай царквы, быў дапытаны ў якасці сведкі абароны па справе Алексіна

ўчора ўвечары. Ён сказаў, што адносіўся да розных цэркваў і школ на працягу многіх гадоў, і паведаміў, што з хлопчыкамі, звязанымі з установай, абыходзіліся значна лепш, чым дзе-небудзь яшчэ, дзе ён калі-небудзь быў. Сведка зазначыў, што хлопчык Пол Каркарані быў адным з самых гарэзлівых маладых людзей, якіх ён калі-небудзь сустракаў, і ён быў рухавіком усіх праблем, якія здарыліся ў школе. Ён быў вельмі камічным маладым хлопцам і для забавы імітаваў гукі хатніх птушак так, што гэта выклікала смех у іншых хлопчыкаў. Каркарані пісаў лісты, у якіх сцвярджаў, што з хлопчыкамі кепска абыходзіліся і яны прасілі дапамогі, а потым прымусяў астатніх хлопчыкаў падпісаць іх, каб дапачы настаўнікам. Айцец Грынковіч сказаў, што ён ніколі не бачыў Алексіна пад уздзеяннем спіртных напояў і што часта, калі Алексін караў хлопчыкаў, гэта было таму, што загадаў нейкі чалавек з больш высокімі паўнамоцтвамі.

Падчас судовага разбору Джон П. Эндрус, адзін са сведак справы, назваў аднаго з адвакатаў хлусам, і яму была прызначана мера стрымання ў выглядзе заключэння пад варту. Ён быў вызвалены пасля ўнясення закладу ў \$10” (It was Corcorani, 1891).

8. Мікалай Грынкевіч змяніў пазіцыю адносна царкоўнай школы?

Іераманах Іосіф (Левін) – выхрыст і пратэжэ епіскапа Уладзіміра, які трапіў у яго няміласць з прычыны сваёй схільнасці да крытыкі. Куды ўрэшце пераехаў а. Іосіф – невядома, але пісалі пра тое, што ён знік з неаплачанымі даўгамі. Грынкевіч замяніў Левіна ў мясцовай іерархіі, стаўшы другой асобай у епархіі. Тэлеграма для інфармацыі обер-пракурору К. П. Пабеданосцаву з подпісам “Priest Joseph Levin” ад 2.01.1891 г.: “Епіскап хоча пасвяціць Грынкевіча ў святары на мой пост”. Іераманах просіць спыніць гэты працэс з-за незаконнасці яго звальнення епіскапам (Telegram, 1891). Менавіта імкненнем захаваць сваё становішча можна растлумачыць подпісы ў дакументах духоўнага праўлення (у якім спачатку стаў справаводам – “сакратаром епіскапа”, а пасля яго ад’езду – і скарбнікам), сведчанні на судзе а. Грынкевіча ў абарону епіскапа і іншых абвінавачаных у злоўжываннях і дэспатычным стылі.

“Г. Б. Байданоўскі [Boydnowski – магчыма, Багданоўскі або скажэнне яўрэйскага прозвішча Кайданоўскі (ад назвы н. п. у Беларусі)] з вуліцы Керні, 331, які быў блізкім сябрам айца Левіна, расказвае зусім іншую гісторыю адносна ад’езду святара. Ён сцвярджае, што паводле загаду айца Грэнкавіча [Grenkavitch] і пана Арцімовіча [паводле Руселя, католік, наварнуты ў праваслаўе: S., 1892, № 15, с. 3] і па маці (Рымскія-Корсакавы) і па бацьку (беластоцкая сям’я) меў беларускія карані], расійскага консула, айцец Левін быў насланы на параход, які адправіўся ў Панаму ў мінулую сераду, не маючы магчымасці звязацца са сваімі сябрамі ці сваякамі. Пунктам прызначэння гэтага чалавека быў адзін з манастыроў пад Санкт-

Пецярбургам [па іншай версіі – на беразе Каспійскага мора], дзе, як кажуць, святар будзе зняволены за ўдзел у школьным скандале, які ўсхваляваў расійскую калонію каля двух гадоў таму. Байданоўскі сцвярджае, што мае заяву, зробленую айцом Грэнкавічам, што змяніў айца Левіна, якая была напісана да суда, і што заява пацвярджае сцвярджэнні адносна дрэннага стану школы, зробленыя айцом Левіным, але што, калі айцец Грэнкавіч заняў [іншую] пазіцыю, ён супярэчыў напісаным ім заявам. Гэты факт і той факт, што, наводле чутак, абвінавачванням у ілжэсведчанні будзе аддадзеная перавага ў сувязі са школьным скандалам, сцвярджае Байданоўскі, з'яўляюцца прычынай раптоўнага ад'езду айца Левіна”(Father Levine gone 1892).

9. Протаіерэй Мікалай Грынкевіч, яго нататка і наш праект “Пра школу”

Канчатковая ацэнка “праўды” бакоў, што супрацьстаялі адзін аднаму ў рускім Сан-Францыска на мяжы 1880-х і 1890-х гг., яшчэ павінна быць зроблена з дапамогай большай колькасці сведчанняў. Епіскап Уладзімір і яго прыхільнікі таксама маюць права на дадатковыя апраўданні і контрабвінавачванні ў нашым праекце: “карэспандэнт “Нью-Ёрк таймс” у артыкуле з Сіткі (1890-01-19), які таксама ўшанаваў Уладзіміра як “заснавальніка” “дасканалай” (excellent) школы, назваў яго прыхільнікам амерыканізму: “Адукаваныя сярод чыста амерыканскага атачэння і амерыканскага ўплыву, як у такім горадзе, як Сан-Францыска, ён паведаміў мне, што гэта яго вера, што гэтыя маладыя людзі будуць лепш прыстасаваны да сваіх своеасаблівых задач і абавязкаў, чым многія са старых святароў”” (Simakoy, 2018b, с. 48; у “Cerkiewnym Wiestniku” цытуецца ў арыгінале). У другой нью-ёркскай газеце праз два гады: “Так скончыўся пакуль царкоўны інцыдэнт у С.-Францыска. Рускаму ўраду цяпер будзе цяжка аднавіць канчаткова загінуты прэстыж духавенства нават у асяроддзі Аляскінскіх дзікуноў. Ubачым, наколькі ўдасца гэта пераемніку Уладзіміра, Мікалаю. Удасца ці не ўдасца, несумненна адно, што, дзякуючы гэтай гісторыі ў паралель з лекцыямі Кенана аб “нігілістах”, тутэйшыя амерыканцы практычна пазнаёміліся і з the other side – прадстаўнікамі сучаснага рускага ўрадавага ўбоства. Кантраст выходзіць даволі рэзкі і адцяняе карціну” (S., 1892, с. 3).

З асоб, якія сваімі словамі або ў пераказе паведамілі падрабязнасці сваіх і чужых гісторый, звязаных са школай, асабліва вартыя ўпамінання клірык Аляксандр Мартыш, настаўнік і бацька вучняў Васіля (Mazurek, 2018; Simakov, 2016), Мікалая (да і пасля рэвалюцыі – законнік у розных месцах паўднёва-ўсходняй і паўднёва-цэнтральнай Польшчы; лёс у перыяд бежанства не высветлены, але Васіль перакрыжоўваецца ў Валдаі з “нязменным” дырэктарам 2-й жаночай гімназіі з Сасноўца нейкім Мікалаем Мартышам – абодва выязджалі з гэтага горада ў Дамброўскім басейне; у 1937 г. выйшаў на пенсію з пасады віцэ-старшыні

Акруговага суда ў Варшаве і прызначаны іпатэчным пісарам пры іпатэчным аддзеле Акруговага суда ў Кельцах; пасля заняцця іх Чырвонай Арміяй арыштоўваўся ў складзе групы юрыстаў СМЕРШам, але быў вызвалены; працягваў там займацца юрыдычнай практыкай і ў 1952 г.) і Рамана (святар, пасля пачатку Першай сусветнай вайны – бежанец з Карошчына каля Брэста ў Сосніцы Чарнігаўскай губерні – такім чынам, з Мартышаў фізічна найбольш наблізіўся да радзімы Грынкевіча), вучань і рэгент П. Зайчанка, вучні з Аляскі Р. Качаргін, М. Мяркульеў, М. Кінг, а таксама тыя, чые натарыяльна завераныя сведчанні змешчаны ў “Жыцці...”: М. Кучаравы, С. Паварчук, У. Ален, А. Вана.

Мы лічым, што публікацыя “Пра школу” ў забароненай у Расіі брашуры, што была выдадзена ў рамках рэвалюцыйнай праграмы, накіраванай на звяржэнне самаўладства, прывяла да канца кар’еры а. Мікалая як высокапастаўленага “аляскінскага місіянера”. Гэтаму папярэднічала крытычная згадка яго, без указання імя і прозвішча, у рэпліцы на выхад у свет брашуры Руселя, што з’явілася ў адным з вядучых выданняў РПЦ: (По поводу одной заграничной брошюры, 1896, с. 522). Нагодай для пераводу з Арэнбурга ў Бялёў Тульскай губерні, г.зн. з далейшым паніжэннем і “бліжэй да адлучанага” Талстога, магла стаць перадрукоўка “Пра школу” ў Швейцарыі і Англіі ў 1902 г. Яго душэўны стан у новым месцы службы, яго і епіскапа Уладзіміра, яшчэ павінен быць ацэнены. У Арэнбургу адбываліся скандалы практычна яшчэ большай вастрывы – аж да панажоўшчыны (Nikiforova, 2014, с. 210), але гэта адзінае, што мы пакуль можам сказаць у працяг тэмы гвалту на прыкладзе духоўных школ і ў сувязі са слухачамі навучальных курсаў, якімі кіраваў а. Мікалай у Еўразіі. Поліфанічны скандал у Арэнбургскім духоўным вучылішчы ўключаў даносы пра адзюльтэр жонкі Грынкевіча з выкладчыкам і настацелем В. А. Коблавым (Nikiforova, 2014, с. 185) і контрданос апошняга (Nikiforova, 2014, с. 214), якія сталі фармальнай прычынай для высылкі двух святароў і епіскапа з Арэнбурга. Праасвяшчэнны выказаў скаргу на адсутнасць “христианской милости и приличия” і права на “altera pars auditor (выслухаць і другі бок)” (Nikiforova, 2014, с. 211) у справе яго перамяшчэння. Больш спакойнымі выглядаюць яго бялёўскі і ташкенцкі перыяды, але настальгія па Каліфорніі наўрад ці адпусціла яго і тым больш яго жонку Аляксандру – ураджэнку Сан-Францыска.

Апошнія вядомыя нам звесткі пра а. Грынкевіча – як пра заканаўчыцеля Ташкенцкага кадэцкага корпуса ў 1917 г., сакратара Туркестанскага епархіяльнага савета, выбранага ў 1918 г., і мітрафорнага протаіерэя, на якога спадзяваліся мясцовыя абнаўленцы ў пачатку 1923 г., але які, аднак, па стане на красавік 1924 г. быў у ссыльцы ў с. або п. (ауле) Кара-Кала Туркменскай вобласці, параўнальна блізка ад граніцы з Персіяй. Прычынай яе стаў ліст у ДПУ 22.07.1923 г. абнаўленчага епіскапа Мікалая Коблава (таксама Аляксеевіч) у ДПУ, у якім Грынкевіч аднесены

да “аўтакефалістаў-ціханаўцаў”, якія “нацкоўваюць адну частку насельніцтва на другую /сваіх прыхільнікаў на абнаўленцаў, з прычыны чаго апошнія падвяргаліся апляванню, выгнанню, пагрозам расправы/, з’яўляюцца прамымі контррэвалюцыянерамі, палітычнымі злачынцамі [...], што натхняюцца да анархіі царкоўнай і да контррэвалюцыйнасці палітычнай самазванцам Лукой”; “выслаць іх з краю або абясшкодзіць нейкім іншым спосабам” (Simakой, 2021b). Сасланы туды ж епіскап Інакенцій (Ціханаў) сведчыў, што гэта “вельмі бадзёры стары, вельмі сур’ёзны і, бадай, суровы. Жыве адасоблена, бо любіць адзіноту і маўчанне” (Innokentij, 2009, с. 107; пераклад фрагментаў з гэтых лістоў: Simakой, 2021b); “настаўнічае па раніцах, а днём ідзе на рыбную лоўлю” на раку Сумбар (Innokentij, 2009, с. 109). “Ён тыповы прадстаўнік лепшай часткі рускага духавенства старога часу. Строгі, старанны, акуратны. Ён ніколі не палохаўся той статутнасцю службы, якую мы стараліся выконваць. А я вельмі задаволены, што мы маем такога суслужебніка і сумалітвеніка” (Innokentij, 2009, с. 119). Царква Сергія Раданежскага як месца службы да і пасля іх ссылак звязвае а. Мікалая з шырока вядомым епіскапам Лукой (Война-Ясянецкім). Іх імёны сустракаюцца на адной старонцы дакумента, у якім 1.03.1927 г. настояцель царквы Грынкевіч пацвердзіў запісы пра службу протаіерэя Д. Цярпігорава перад яго пераводам у аднайменную царкву ў Самаркандзе (Poslužnoj spisok, л. 2).

Адзіны вядомы нам аўтарскі апублікаваны тэкст а. Грынкевіча – нататка “Пра школу”. Наш праект, заснаваны ў першую чаргу на ёй і закліканы ўшанаваць ролю другога па значнасці беларуса ў Сан-Францыска канца 19 ст., запрашаў у якасці перакладчыкаў, кансультантаў і каментатараў шырокае кола рэспандэнтаў у Беларусі і за рубяжом. Мы бачым у гэтай мікрагісторыі драму сусветнага ўзроўню, у якую яшчэ магчыма ўпісаць сан-францыскія таямніцы з многіх сямейных саг.

У Грынкевіча было шмат братоў і цёзак па прозвішчы з духоўнага саслоўя, якія служылі пераважна ў Магілёўскай губерні, у т.л. у роднай вёсцы дзеда аўтара Бахань Слаўгарадскага раёна. З імі Мікалай мог весці пазнавальную перапіску ў свой каліфарнійскі перыяд. Застаецца загадкай лёс брата Дзмітрыя, які “знік” у Благавешчанску (Simakой, 2011). Вялікі рамантычны патэнцыял маюць падрабязнасці гісторыі ранняй смерці і знікнення прозвішча прадстаўнікоў сям’і жонкі Грынкевіча – Кедраліванскіх, асабліва Лізаветы, выкладчыка-філолага і аўтара дысертацыі “The nature of comedy as tested by comedy endings” (Берклі, 1910).

“М. С. Грынкевіч, ураджэнец Гомельшчыны, член Аляскінскага духоўнага праўлення з лютага 1891 г., выкладаў у царкоўнай школе да яе закрыцця ў 1892 г. (Фармулярны спіс аб службе наглядчыка Бялёўскага духоўнага вучылішча протаіерэя Мікалая Грынкевіча. 1903–1907 // Расійскі дзяржаўны гістарычны архіў (далей – РДГА). Ф. 796. Воп. 436. Спр. 1939). Намаганні па перакладзе нататкі Грынкевіча “Пра школу”

і тэкстаў, што яе дапаўняюць, на найважнейшыя мовы, перш за ўсё тыя, што адносяцца да мясцін і народаў, з якімі былі біяграфічна або генеалагічна звязаныя школьнікі, педагогі і блізкія да іх асобы, набылі мэтанакіраваны характар з лютага 2014 г. З гэтага часу ініцыятыва атрымала назву і пачала развівацца як комплексны школазнаўчы праект” (Simakov, 2019 – такім чынам, тут змешчаны ч. 4-6 і 9 праекта; англійскі пераклад: Simakой, 2020).

Тэкст “Пра школу” ў тры этапы арганічна дапоўнілі, пераважна пацвярджаючы паведамленыя ў ім факты, 2 сведчанні самога доктара Руселя (у т.л. пра гісторыю стварэння нататкі), 3 часткі, прысвечаныя вучню школы “беларуска-тлінкіцкага” паходжання М. Саўчанку (лісты яго бацькі Дзям’яна), 2 газетныя публікацыі, якія раскрываюць неадназначную ролю Грынкевіча.

10. Выказванне падзякі; спіс перакладчыкаў

Праект “Пра школу” меў актыўную фазу да кастрычніка 2019 г. Розныя формы ўсіх 9 тэкстаў (2-х – 2 кадры мікрафільма з архіва ў Вашынгтоне, 3-х – 2 старонкі з брашуры Руселя, 4-х – pdf з сан-францускай газеты) атрыманы пры міжнародным супрацоўніцтве.

Цікавасць да доктара Руселя была першаснай у аўтара, дзякуючы некалькім асноўным, найперш М. Іоську (1929-1986), і вялікай колькасці аўтараў-папулярызатараў. З ёй звязана знаёмства з нашым земляком Мікалаем Грынкевічам (гл. пра “адкрыццё”, “перспектывы”: Simakой, 2018с, “энцыклапедыю”: Simakой, 2014), якое паскорыў сайт Свята-Троіцкага сабора ў Сан-Францыска holy-trinity.org, пра гістарычныя матэрыялы для якога як энтузіяст асабліва клапаціўся а. В. Сакалоў (1947-2006). Высвятленнем месца нараджэння Грынкевіча мы абавязаны А. Баўкалу (Санкт-Пецярбург). Тэксты з нататкай “Пра школу” скапіраваны для нас у выніку звароту да К. Рагачэўскай (Лондан) і В. Кельнера (Санкт-Пецярбург; 1945-2021). Пецярбургскі калега А. Грынёў, які дзяліўся з намі звесткамі пра беларусаў у працэсе работы над яго даведнікам “Хто ёсць хто ў гісторыі Рускай Амерыкі” (2009), першым у друку ўказаў у ім месца выхаду В. Саўчанкі. Без дапамогі К. Арнт (Фэрбанкс) па капіраванні з мікрафільма архіва “Аляскінскай рускай царквы” ў Бібліятэцы Кангрэса ЗША лістоў Д. Саўчанкі, Л. Сарока (Стэнфард) і Н. Богдан (Тусан) – артыкулаў з “Сан-Францыска кронікл” мы яшчэ доўга не маглі б уключыць іх у праект і карэктна апрацаваць. Выказваем падзяку асобам, якія згадзіліся перакласці, праверыць і пракаментыраваць тэксты аднаго або некалькіх частак праекта. Манументальнай асобай для нас з’яўляецца збіральнік матэрыялаў пра рускіх і

праваслаўных у Сан-Францыска перыяду 1887-1892 гг. гісторык Т. Эманс, які падтрымаў нашы руселіянскія пачынанні і сімвалічным перакладам – ч. 2 і 3.

Перакладчыкі: І. Альмісры (араб.), І. Андрушкевіч (ісп.), А. Астравух (ідыш), А. Башарымава (швед.), Р. Бланд (англ.), С. Бусата (італ.), І. Варабей (англ., бел. (тар.), Д. Венкаў (балг.), Б. Віслаўскі (панонска-русін.), Б. Гілберт (англ.), У. Грабан (лемк.), К. Граеўскі (пол.), М. Грыгор'еў (укр.), М. Гыек (пол.), А. Жлутка (англ.), М. Кагналата (італ.), Ф. Клімчук (1935-2018) (заходнепал.), Л. Кюмюрджыеў (балг.), М. Лукша (бел.(тар.), К. Мазурэк (Сімакова) (пол.), Я. Максінюк (падл.), С. Марэль (гал., франц.), С. Мінскевіч (1969-2022) (бел.(тар.)), М. Мялюк (франц.), Ю. Новік (франц.), Ф. Нуска (ням.), Р. Палчанінаў (серб.), Ю. Патлань (эсп.), Т. Паўлавіч (серб.), Печавісты (іераманах Кранід) (укр.), Г. Плішкава (русін.), А. Прасаловіч (ісп.), В. Раўчанка (італ.), П. Рудлінг (швед.), А. Сімакоў (бел., англ.), Г. Судзілоўскі (укр.), Э. Фадэн (магаўк), Д. Хамраева (турк.), Я. Харкевіч (пол.), М. Шэляговіч (заходнепал.), Т. Эманс (англ.).

Руская версія артыкула скончана ў красавіку 2021 г. і з'явілася online ў верасні (Simakov, 2021). У цяперашняй, беларускай версіі дэталізуюцца розныя моманты ва ўводзінах і каментарыях да базавых тэкставых частак праекта, у т.л. кара-калінскі эпізод, выяўлены намі (у рамках пошуку даты і месца смерці протаіерэя) дзякуючы мадэратару сайта “Туркестанская Галгофа”, праф. К. Я. Азміцель у маі 2021 г.; выпраўляюцца недакладнасці ў апісанні і OCR артыкула, у якім з'яўляецца “Пол Каркарані”.

References / Bibliografia

A church scandal: The Greco-Russian school in trouble. Grave charges of cruelty to children. Two officials arrested and a dozen well-fed boys held as witnesses. (1891). *San Francisco Chronicle*, Jun. 12, 8.

Alexine's foul dungeon: The cell wherein the Esquimau boys were incarcerated. What officer Holbrook found. The Græco-Russian Seminary a hotbed of filth – The little Alaskans kicked, cuffed and kept without food. (1891). *San Francisco Chronicle*, Jul 8, 3.

Alexine's pupils: They tell in court about his methods of punishing them. (1891). *San Francisco Chronicle*, Jul. 21, 7.

Boys treated like slaves: Horrible tales of cruelty to the Russian church students. Youths beaten, starved and kept in a rat-infested dungeon on a diet of bread and water – Policemen find them in a filthy condition – Affidavits that support grave charges. (1891). *San Francisco Examiner*, Jun. 12, 3.

Father Levine gone: The deposed priest sent to Russia. His friends anxious about his safety. He was to have appeared before the Grand Jury as a witness. (1891). *San Francisco Chronicle*, Jun. 2, 7.

Formulárnyj spisok o službe smotritelâ Belevskogo duhovnogo učiliša protoiereâ Nikolaâ Grinkeviča. 1903-1907. *Rossijskij gosudarstvennyj istoričeskij arhiv* (RGIA), f. 796, op. 436, d. 1939 [Формулярный список о службе смотрителя Белевского духовного училища протоиерея Николая Гринкевича. 1903-1907. *Российский государственный исторический архив* (РГИА), ф. 796, оп. 436, д. 1939].

Grinkevich, N. (2014). About the school. Trans. from the Rus. by I. Varabei. *Веснік БІТ*, 10 жн. [Vesnik BÎT, 10 žn.].

Grinkevitsj, N. (2014). De school. Vert. uit het Russ. door B. Moreel. *Веснік БІТ*, 20 ліп. [Vesnik BÎT, 20 lîp.].

Grinkevič, [N.]. (1895). O škole. Russel', N. *Žitie preosvâšennogo Vladimira, byvšego episkopa Aleutskogo i Alâskinskogo, nyne vikarnogo episkopa Voronežskogo*. Moskva: tip. P. Pravdolûbova, 15-16 [Гринкевич, [Н.]. (1895). О школе. Руссель Н., *Житие преосвященного Владимира, бывшего епископа Алеутского и Аляскинского, ныне викарного епископа Воронежского*, Москва: тип. П. Правдолюбова, 15-16].

Grinkevič, [N.]. (1902a). [O škole]. *Iz žizni duhovenstva*. London: tip. «Žizni», 70-71 [Гринкевич, [Н.]. (1902a). [О школе]. *Из жизни духовенства*. Лондон: тип. «Жизни», 70-71].

Grinkevič, [N.]. (1902b). O škole. Lazarev, E. E. *Gavajskij senator i voždi russkogo pravoslaviâ episkop Vladimir i K. P. Pobedonoscev*. Carouge-Genève: M. Elpidine, libraire-éditeur, 57-58 [Гринкевич, [Н.]. (1902b). О школе. Лазарев, Е. Е. *Гавайский сенатор и вожди русского православия епископ Владимир и К. П. Победоносцев*. Carouge-Genève: M. Elpidine, libraire-éditeur, 57-58].

Innokentij, arhiepiskop. Pis'ma episkopa Innokentiâ iz Kara-Kala (Turkmeniâ). April' 1924 goda (2009). Zegžda S. A. *Aleksandro-Nevskoe bratstvo: dobrym primerom, žitiem i slovom*. [Naberežnye Čelny]: Novosti mira, 101-121 [Иннокентий, архиепископ. Письма епископа Иннокентия из Кара-Кала (Туркмения). Апрель 1924 года (2009). Зегжда С. А. *Александро-Невское братство: добрым примером, житием и словом*. [Набережные Челны]: Новости мира, 101-121].

It was Corcorani: The boy who caused the trouble for Alexine. (1891). *San Francisco Chronicle*, Jul. 29, 3.

Mazurek, K. (2018). *Życie i działalność księdza Bazylego Martysza: droga do świętości*. Warszawa: Dom Wydawniczy Elipsa.

Nikiforova, O. V. (2014). *Arhiepiskop Vladimir (Sokolovskij): poslednij nastoâtel' moskovskogo Spaso-Andronikova monastyrâ*. Moskva: Perehod [Никифорова, О. В. (2014). *Архиепископ Владимир (Соколовский): последний настоятель московского Спаса-Андроникова монастыря*. Москва: Переход].

Po povodu odnoj zagraničnoj brošûry (1896). *Pribavleniâ k Cerkovnym vedomostâm*, 6 apr., 14, 522-524 [По поводу одной заграничной брошюры (1896). *Прибавления к Церковным ведомостям*, 6 апр., 14, 522-524].

Poslužnoj spisok prot. Dmitriâ Terpigoreva. *Central'nyj gosudarstvennyj arhiv Respubliki Uzbekistan (CGA RUz)*, f. R-429, op. 1, d. 28, l. 1-2 [Послужной список прот. Дмитрия Терпигорева. *Центральный государственный архив Республики Узбекистан (ЦГА РУз)*, ф. Р-429, оп. 1, д. 28, л. 1-2].

Russel', N. (1895). *Žitie preosvâšennogo Vladimira, byvšego episkopa Aleutskogo i Alânskogo, nyne vikarnogo episkopa Voronežskogo*, Moskva: tip. P. Pravdolûbova [Руссель, Н. (1895). *Житие преосвященного Владимира, бывшего епископа Алеутского и Аляскинского, ныне викарного епископа Воронежского*, Москва: тип. П. Правдолюбова].

S. (1892). *Poslednie glavy iz Deânij Apostolov*. *Progress* (N'û-Jork), 4 marta, 13, 3; 18 marta, 15, 2-3 [С. (1892). *Последние главы из Деяний Апостолов*. *Прогресс* (Нью-Йорк), 1892, 4 марта, 13, 3; 18 марта, 15, 2-3].

Šimakoŭ, A. V. (2021a). *Ab nazve bagasloŭskaga vučylišča ŭ San-Francyska. III Čteniâ pamâti protoiereâ Ioanna Grigoroviča (1792–1852): istorika, arheografa, arheologa: materialy naučno-praktičeskoj konferencii*, Minsk: Minskaâ duhovnaâ akademiâ, 13 iŭnâ 2019 g. Minsk: Minskaâ duhovnaâ akademiâ, 13 iŭnâ 2019 g. Minsk: Izdatel'stvo Minskoj duhovnoj akademii, 29-40 [Сімакоў, А. В. (2021a). *Аб назве багаслоўскага вучылішча ў Сан-Францыска. III Чтэння памяці пратоіерэя Іоанна Грыгоравіча (1792–1852): історыка, археографа, археолага: матэрыялы навучна-практычнай канферэнцыі*, Мінск: Мінская духоўная акадэмія, 13 чэрвеня 2019 г. Мінск: Выдавецтва Мінскай духоўнай акадэміі, 29-40].

Šimakoŭ, A. (2018a). *Vac'ka tlinkita. Kraâznaŭčaa gazeta*, 48 (snež.), 6 [Сімакоў, А. (2018a). *Бацька тлінкіта. Краязнаўчая газета*, 48 (снеж.), 6].

Šimakoŭ, A. (2018b). *Carkoŭnaâ škola ŭ San-Francyska (1888-1892) u asobah. Cerkiewny Wiestnik*, 4, 48-63 [Сімакоў, А. (2018b). *Царкоўная школа ў Сан-Францыска (1888-1892) у асобах. Cerkiewny Wiestnik*, 4, 48-63].

Šimakoŭ, A. (2009). Ён dbaŭ pra adukacyŭ dzâcej indzejcaŭ: ajcec Mikalaj Grynkevič u čatyroh svetah. Patapaŭ A. F. *Vytoki: stanaŭlenne pravaslauâ i inšyh rëligijnyh abščyn na Ragačouššyne*. Kn. 2. Ragačou, 143-149 [Šimakoŭ, A. (2009). Ён дбаў пра адукацыю дзяцей індзейцаў: айцец Мікалай Грынкевіч у чатырох светах. Патапаў А. Ф. *Вытокі: станаўленне праваслаўя і іншых рэлігійных абшчын на Рагачоўшчыне*. Кн. 2. Рагачоў, 143-149].

Šimakoŭ, A. (2011). Grynkevičy ad Ragačouššyny da Pryamur'â, Alâskì i N'û-Ėrka. *Čas* (Jackson Heights, NY), 9 (maj), 8 [Šimakoŭ, A. (2011). Грынкевічы ад Рагачоўшчыны да Прыамур'я, Аляскі і Нью-Ёрка. *Час* (Jackson Heights, NY), 9 (май), 8].

Šimakoŭ A. (2017). Holmskaâ grupa: kryniça aptymizmu. *Cerkiewny Wiestnik*, 2, 45-62 [Šimakoŭ, A. (2017). Холмская група: крыніца аптымізму. *Cerkiewny Wiestnik*, 2017, 45-62].

Šimakoŭ, A. (2014). Matèryâly da "Grynkevičaŭskaj èncyklapedyì" Potapov A. F. *Istoki. Stanovlenie pravoslaviâ i drugih religioznyh obšin na Rogačevšine*. 4. Minsk: Izdatel' Pečenko A.G., 157-168 [Šimakoŭ, A. (2014). Матэрыялы да "Грынкевічаўскай энцыклапедыі". Потапов А. Ф. *Истоки. Становление православия и других религиозных общин на Рогачевщине*. 4. Минск: Издатель Печенко А. Г., 157-168].

Šimakoŭ, A. V. (2018c). Perspektyvy dasledavannâ služby Mikalaâ Grynkeviča ŭ Aleuckaj i Alâskinskaj eparhii // *I Čteniâ pamâtiprotoièrèâ Ioanna Grigoroviča (1792-1852): istorika, arheografa, arheologa: materialy naučno-praktičeskoj konferencii, Minsk: Minskaâ duhovnaâ akademiâ, 17 maâ 2017 goda*. Minsk: Izdatel'stvo Minskoj duhovnoj akademii, 268-279 [Šimakoŭ, A. V. (2018c). Перспективы даследавання службы Мікалая Грынкевіча ў Алеуцкай і Аляскінскай епархіі. *І Чтєния памяти протоиєрея Иоанна Григоровича (1792-1852): историка, археографа, археолога: материалы научно-практической конференции, Минск: Минская духовная академия, 17 мая 2017 года*. Минск: Издательство Минской духовной академии, 268-279].

Šimakoŭ, A. (2021b). Rybak na Sumbary, abo Ajcec Grynkevič znoŭ sustrèŭsâ z gvaŭlaj? Mìtraformy protaierèj u turkmenskìm aule. *Naša slova*, 5 žn., 7 [Šimakoŭ, A. (2021). Рыбак на Сумбары, або Айцец Грынкевіч зноў сустраўся з гваюлай? Мітрафорны протаіерэй у туркменскім ауле. *Наша слова*, 5 жн., 7].

Simakoŭ, A. (2020). Savchenko in Alaska and San Francisco: a Belarusian, Creoles, Tlingit. *Journal of the West*, (59), 4, 53-69.

Šimakoŭ, A. (2018d). Tlìnkìt Saŭčanka ŭ svâtle lìsta z Kadz'âka ŭ San-Francyska. *Kraâznaŭčaa gazeta*, 25 (lìp.), 6 [Šimakoŭ, A. (2018d). Тлінкіт Саўчанка ў святле ліста з Кадзьяка ў Сан-Францыска. *Краязнаўчая газета*, 25 (ліп.), 6].

Siŭmakou, A. (2012). U imknennì služyc' Alâscy: novae pra Mikalaâ Grynkeviča // Patapaŭ A. *Vytoki: stanaŭlenne pravaslaŭâ i inšyh rëligijnyh abščyn na Ragačouššcyne* – 3. Mînsk: Pečanko A. G., 111-121 [Сімакоў, А. (2012). У імкненні службыць Алясцы: новае пра Мікалая Грынкевіча. Патапаў А. *Вытокі: станаўленне праваслаўя і іншых рэлігійных абшчын на Рагачоўшчыне* – 3. Мінск: Печанко А. Г., 111-121].

Simakov, A. (2020). Amerikanskaâ tragediâ monaha s Afona: igumen Georgij (Čudnovskij) v San-Francisko i na Alâske. *Cerkiewny Wiestnik*, 3, 29-42 [Симаков, А. (2020). Американская трагедия монаха с Афона: игумен Георгий (Чудновский) в Сан-Франциско и на Аляске. *Cerkiewny Wiestnik*, 3, 29-42].

Simakov, A. (2016). Antipody: dva vyezda za okean Vasiliâ Martyša. *Cerkiewny Wiestnik*, 2, 47-55 [Симаков, А. (2016). Антиподы: два выезда за океан Василия Мартыша. *Cerkiewny Wiestnik*, 2016, 2, 47-55].

Simakov, A. V. (2019). Savčenko na Alâske i v San-Francisko: belorus, kreoly, tlinkity. *Slavânskij al'manah*, 3-4, 107-133 [Симаков, А. В. (2019). Савченко на Аляске и в Сан-Франциско: белорус, креолы, тлинкиты. *Славянский альманах*, 3-4, 107-133].

Simakov, A. (2021). Zametka Nikolaâ Grinkeviča “O škole” i dopolnâšie ee teksty. *Elpis*, 23, 89-95 [Симаков А. (2021). Заметка Николая Гринкевича “О школе” и дополняющие ее тексты. *Elpis*, 23, 89-95].

Telegram of Priest Joseph Levin to Holy Synod, Mister Pobedonostzeff, Pbg, Russia [received (illegible) 2, 3 or 5].01.1891. RGIA, f. 1574, op. 2, d. 76, l. 11 [РГИА, ф. 1574, оп. 2, д. 76, л. 11].

The Alexine trial (1891). *San Francisco Chronicle*, Jul. 22, 3.

Выбраныя публікацыі:

1. Сімакоў, А. (2021). Беларусы на Алясцы – працяг размовы. *Наша слова*, 2 снеж., 7-8.

2. Сімакоў, А. (2021). Добрае літаратурнае імя: Давід Выгодскі. *Палац: літаратурны альманах. 2020*. Гомельскае абласное аддзяленне грамадскага аб'яднання "Саюз беларускіх пісьменнікаў"; рэд. кал.: А. Бароўскі (гл. рэд.) [і інш.]; уклад.: А. Бароўскі, Г. Лапацін. Мінск: Кнігазбор, 178-181.

3. Сімакоў, А. В. (2021). Доктар Русель і індзейцы: крыніцы ведаў, кантакты, публіцыстыка. *Гісторыя Магілёва: мінулае і сучаснасць: зборнік навуковых*

артыкулаў удзельнікаў XII Міжнароднай навуковай канферэнцыі, 25–26 чэрвеня 2021 г., г. Магілёў / уклад. І. А. Пушкін. Магілёў: БДУТ, 345-351.

4. Сімакоў, А. (2021). Зямля зачаравання: жывапісцы з Беларусі ў Нью-Мексіка. *Мастацтва*, 12, 18-19.

5. Сімакоў, А. (2021). Наш Купер (Індзейская сцэжка праз Беларусь). *Тэрманілы*, 25, 61-68.

Aliaksandr Simakou: The note on the School by Nikolai Grinkevich and the texts supplementing it

(webzine “Kultura.Natsya”, issue 31, April 2023, 151-169, www.sakavik.net)

Abstract. The Grinkevich Research and Translation Project “On the School” (active phase from 2014 to 2019) presents its text body for the first time. It reveals cleric Nikolai Grinkevich’s ambiguous role. The obvious reason for the “change in public position” of this psalm reader, later a member of the Ecclesiastical Consistory of Alaska in relation to the problems of the church school was the inertial adherence to routine rules and procedures, official subordination and the desire to maintain position, but it was the promulgation of his critical note by the revolutionaries that probably led to the dismissal of the archpriest from the Diocese of the Aleutians and Alaska.

Александр Симаков: Заметка «О школе» Николая Гринкевича и дополняющие ее тексты

(веб-журнал “Культура. Нация”, вып. 31, апрель 2023, 151-169, www.sakavik.net)

Аннотация. Научно-переводческий проект Гринкевича «О школе» (активная фаза с 2014 по 2019 год) впервые представляет свою текстовую часть. Выявлена неоднозначная роль священника Николая Гринкевича. Очевидной причиной «изменения общественной позиции» этого псаломщика, впоследствии члена Духовной консистории Аляски, по отношению к проблемам церковной школы было инерционное следование рутинным правилам и процедурам, служебная субординация и стремление сохранить положение, но именно обнародование его критической записки революционерами, вероятно, привело к увольнению протоиерея из Алеутско-Алясской епархии.